

Számítógép architektúrák

Felhasználói felületek

Felhasználói felületek, kezelők

- User Interface (UI), Command Language (CL) stb. elnevezések is
- Céljuk:
 - Ezekkel „kezeljük” a rendszert,
 - Manipulálunk eszközökön, fájlokon
 - Indítunk programokat (processzeket készítünk)
 - Input adatokat adunk meg, eredményeket jelenítünk meg
- Alapvető nyelveik:
 - Parancsnyelv – válasznyelv(Az egyes alkalmazásoknak is vannak felületeik ...)

Szokásos két osztályuk

- (Alfanumerikus) parancsnyelv értelmezős
 - Régebbi
 - Hatékonyabb
 - Kisebb erőforrás igényű
- Grafikus felületek (Graphical User Interface, GUI)
 - Ez az újabb
 - Kényelmes, felhasználóbarát
 - Nagyobb erőforrás igény

Parancsértelmezős felületek

- **A modell:**
 - Adott egy (alfanumerikus) terminál (konzol és drivere)
 - Adott egy parancsértelmező processz
 - Készletí jelet (prompt) ad a konzolra,
 - Parancsot (csövet, parancslistát) beolvas, értelmez, átalakít és végrehajt, vagy végrehajtat.
 - A parancsok valójában kérelmek, melyeket az OS magjának (kernel) szolgáltató rutinjai, vagy önálló processzek szolgálnak ki

Egy parancsnyelv, a Bourne shell

- A Unix OS parancsnyelve
 - A Unix (szerű) OS-ek nagyon elterjedtek (sok könyv, ismertető)
 - Parancsnyelveik (különösen a Bourne shell) egyszerűek
- **Miért a Bourne burok?**

Neve	Programja	Szokásos promptja
Bourne shell	/bin/sh	\$
Korn shell	/bin/ksh	\$
C shell	/bin/csh	%
Bourne again shell	/bin/bash	\$

A burok processz

- **Önálló entitás, azonosítója a pid (process identification number)**
- **A /bin/sh (vagy /bin/bash) program fut benne**
- **Van 3 nyitott adatfolyama**
 - A 0 leírójú stdin (szabványos bemenet), ahonnan a parancsokat, csöveket, parancslistákat olvassa.
 - Az 1 leírójú stdout (szabványos kimenet), ahová az eredményeit írja.
 - A 2 leírójú stderr (szabványos hibakimenet), ahová a hibaüzeneteit írja.
- **A nyitott adatfolyamok „szokásos módon” eszközökhöz vannak kapcsolva**

A burok processz működése

- Az stdout csatornájára kiírja a készenlét jelet (prompt), jelezve, hogy parancsot, csövet, parancslistát vár
- Az stdin csatornáján parancsot, csövet, parancslistát olvas be,
 - Azt elemzi, értelmezi,
 - átalakítja, majd végrehajtja, vagy végrehajtatja.
- A végrehajtás eredményét az stdout, ill. stderr csatornára írja, végül visszatérési értéket produkál.

A visszatérési érték

- Lehet normális (0),
- lehet nem normális (nem 0), ennek oka többféle
 - valami hiba van,
 - nincs hiba, de szemantikailag van gond.
(Pl. grep szűrő nem talál minta-egyezést, vagy test parancs tesztelése nem igaz.)
- A visszatérési értéket a programvezérlésben használhatjuk majd.

A parancs fogalma

- Fehér karakterekkel határolt szavak sora
 - első szó a parancs neve,
 - többi szó az argumentumok.
- Az sh beolvassa, értelmezi, átalakítja, végrehajtja
 - saját maga (belső p.),
 - gyermek processzben (külső p.)

Mindkét esetben van visszatérési értéke!

Vannak szabványos adatfolyamok!

Egy példa parancsra

```
> find . -name a.c -print
```

ahol a szavak számozása

```
0 1 2 3 4
```

Azaz a fenti parancs 5 szóból áll. Vegyük észre, hogy a burok promptja nem része a parancsoknak! Inputot nem kíván, outputja (esetleges hibaüzenetei is) a képernyőre megy. Vajon mi a visszatérési értéke? És ez?

```
> find . -name a.c -print >myfile.txt
```

Parancsokat kell tanulni ...

- Legfontosabb dokumentum az on-line kézikönyv, a man (On-line Manual)
> man [-opc] [section] lap
- Tudni kell angolul ...
- Sajnos, nincsenek „dzsókerek”, a fontos parancsok nevét pontosan kell tudni!
- Érdemes „parancs kártyát” készíteni, a fontos parancsok nevével, rövid leírásukkal.

Parancsok: editorok

- ed sororientált
- vi (vim) képernyő orientált
- mcedit képernyő orientált
- pico, nano egyszerű, sok helyen (vt100 kell)
- joe
- stb.

Parancsok: kiírók

- **cat** összefűz, stdout-ra
- **pr** nyomtat, stdout-ra
- **head** fájl első sorait, stdout-ra
- **tail** fájl utolsó sorait
- **more, less** lapokra tördelő szűrő
- **od** oktális ömlesztés (dump)

Parancsok: jegyzékekkel kapcsolatban

- **ls** jegyzék tartalom lista (dir helyett)
- **mkdir** jegyzék készítés
- **rmdir** jegyzék törlés
- **cd** munkajegyzék váltás
- **pwd** munkajegyzék lekérdezés
- **chmod** fájl védelmi maszk váltás (Nemcsak jegyzékre)
- **chown** fájl tulajdonos váltás (Nemcsak jegyzékre)
- **file** fájl típus lekérdezés (Nemcsak jegyzékre)

Parancsok: másolások, mozgatások

- **cp** copy, másolás
- **mv** move, mozgítás (rename helyett is!)
- **ln (link)** "linkel"
- **rm (unlink)** "linket" töröl, remove: file törlés

- **find** keres fájl egy fán és csinál is valamit (bonyolult, de nagyon hasznos!)

Parancsok: állapotlekérdezések

- **ps** processzek listája
- **file, ls, pwd** ld. fön
- **date** dátum, idő lekérdezés
- **who, w, rwho, rusers** ki van bejelentkezve?
- **rup** mely rendszerek élnek?
- **top** erőforrás használat csúcsok
- **osview, vmstat** erőforrás használat
- **last** utolsó bejelentkezések
- **uptime** mióta fut a rendszer?

Parancsok: állapotlekérdezések₂

- **finger** ki kicsoda?
- **passwd** jelszóállítás
- **chsh, chfn,** név, induló burok stb. beállítás
- **ldapsearch** LDAP adatbázis lekérdezés
- **xhost** X11 munka engedélyezése
- **set** környezet (environment) lekérdezése
- **du, df, quota** diszk, fájl használat

Parancsok: processz indítás, vezérlés

- **sh, csh, ksh, tcsh, bash** shell indítás
- **exec** processz indítás
- **kill** processz "megölése", szignálküldés
- **sleep** processz altatása
- **wait** processz várakoztatás
- **at** processz indítása egy adott időpontban
- **nohup** kilépéskor ne ölje meg
- **test** kifejezés tesztelése

Parancsok: processz indítás, vezérlés₂

- **expr** kifejezés kiértékelése
- **if, case, for, do while** vezérlő szerkezetek
- **break, continue** vezérlő szerkezetek
- **echo** argumentumai visszairása (meglepően hasznos valami)
- **mplayer** (video lejátszó)
- **xmms, aumix** (audio lejátszás)

Parancsok: kommunikáció

- **ssh, telnet, rlogin, rsh** kapcsolatlétesítés
- **rwho, rusers, finger** lásd állapotlekérdezések
- **write** üzenet konzolokra
- **talk, xtalk** interaktív "beszélgetés"
- **mail, mutt, pine, mozilla-thunderbird** e-mail
- **ftp, scp** fájl átvitel
- **lynx, w3m, firefox, netscape** WWW böngésző (kliens)

Parancsok: hasznos szűrők

- **grep** mintakereső
- **awk, nawk** mintakereső feldolgozó
- **wc** sor, szó, karakterszámláló
- **sed** áradatszerkesztő
- **cut** mezőkivágó
- **tail, head, more** egyfajta kiírók
- **sort** rendező

Parancsok: tanuljunk

- **man** on-line kézikönyv lap lekérdezés
- **apropos** kézikönyvben kulcsszó (ha van)
- **whereis** hol van egy parancs
- **whatis** man lap leírás
- **xman** X11-es kézikönyv (grafikus)

Ismételjük: a parancs fogalma

- Fehér karakterekkel határolt szavak sora
 - első szó a parancs neve,
 - többi szó az argumentumok.
- Az **sh** beolvassa, értelmezi, átalakítja, végrehajtja
 - saját maga (belső p.),
 - gyermek processzben (külső p.)

Mindkét esetben van visszatérési értéke!

Vannak szabványos adatfolyamok!

A csővezeték fogalma

- A csővezeték (pipe) parancsok sora | operátorral összekötve:
- **parancsbal** | **parancsjobb**
- Szemantikája: végrehajtódik a parancsbal, szabványos kimenete egy csőbe képződik, majd végrehajtódik a parancsjobb, aminek szabványos bemenete erre a csőre képződik.
- A cső visszatérési értéke: a parancsjobb visszatérési értéke.
- A parancs degenerált cső. **Példa:**
> **ypcat passwd** | **grep kovacs**

A parancslista

- Csővezetékek sora listaoperátorral összekötve:
csőbal op csőjobb

Listaoperátorok:

&& || # magasabb precedencia, de alacsonyabb mint a
|

& ; \n # alacsonyabb precedencia

A szemantika:

; \n soros végrehajtása a csöveknek

& aszinkron végrehajtás (csőbal háttérben)

&& folytatja a listát, ha csőbal normális visszatérésű

|| folytatja a listát, ha a csőbal nem normál visszatérésű

Parancslisták

- A lista visszatérési értéke az utolsó cső visszatérési értéke.
- Háttérben futó cső visszatérési értéke különlegesen kezelhető.
- A cső degenerált lista (ahol ezentúl listát írunk, írhatunk csövet, sőt parancsot is!)
- A **&&** és **||** operátoros listáknál először láthatjuk a visszatérési érték értelmét! Valóban a vezérlés menetét befolyásoljuk!

Példák

> cd ide && rm junk # csak akkor töröl, ha ...

> ls ide || cp valami ide # ha nincs ide, készíti

Nézzük, magyarázzuk ezt!

> (mv a tmp && mv b a) && mv tmp b

Példák

- „Háttérben” futtatunk

```
> myprog 1 2 &
```

```
125
```

```
>
```

- Mi a különbség?

```
> echo valami echo valami  
valami echo valami
```

```
> echo valami; echo valami  
valami  
valami
```

Az adatfolyamok átirányítása

- Mielőtt a lista/parancs végrehajtódik, az sh nézi, van-e átirányító operátor > >> < a szavakban (szavak előtt). (A << különleges!)
- Ha ilyeneket talál, szeparált processz(ek)e)t készít, azokban az adatfolyamokat fájlokba(ból) képzik le, majd abban hajtják végre a listát/parancsot. (Csónél is szeparált processz!)
- A szeparált processz(ek)nek átadja a “maradék” argumentumokat.

Az átirányító operátorok

```
< file # file legyen az stdin
```

```
> file # file legyen az stdout, rewrite
```

```
>> file # file legyen az stdout, append
```

```
<<[-]eddig # here document, beágyazott input
```

- Példa:

```
> mypr <innen >ide elso masodik  
0 1 2
```

```
> exec >outfile 2>errorfile # szkriptben ...
```

Fájlnév kifejtés (behelyettesítés)

- Argumentumokban használt metakaraktereket (köztük a dzsókereket: * ? []) a burok a lista/parancs végrehajtása előtt különlegesen kezeli.
- Ha a szavakban dzsókereket talál, azt a szót *mintának* (pattern) veszi.
- A minta behelyettesítődik alfabetikus sorrendű fájlnevek listájává, olyan nevekre, melyek a fájlnev-térben illeszkednek a mintára.
- Csak ezután hajtódik végre a parancs/lista.

Az illeszkedés

- „Szokásos” karakter önmagára illeszkedik ...
- A ? egyetlen, bármely karakterre illeszkedik.
- A * tetszőleges számú, tetszőleges karakterre illeszkedik.
- A [...] illeszkedik egyetlen, valamelyik bezárt karakterre.
- A [...] illeszkedik egyetlen, bármely, kivéve a ! utáni karakterre.
- stb., nézz utána!

Példák

- Tegyük fel, az aktuális jegyzékben van 4 fájl:

```
a abc abc.d xyz
> ls *          # => ls a abc abc.d xyz
> ls a*        # => ls a abc abc.d
> ls [a]??     # => ls abc
> ls [!a]??    # => ls xyz
```

Vegyük észre, előbb megtörténik a behelyettesítés, csak azután hajtódik végre az ls parancs!

Vö: > rm * és DOS> DEL *

Vigyázz: > echo *

Változó definíció és behelyettesítés

- Vannak a buroknak definiált változói (és lexikális konstansai)
- Mi is definiálhatunk változókat (és ezeket érvényességi tartományukon belül használhatjuk)
- A definíció: `valtozo=szoveglanc`
- A behelyettesítés: `$valtozo`
- Pl.
`var=pipara`
`echo 'ragyujtottam a $var'`

A metakarakterek semlegesítése

- A metakaraktereket (operátorok, elválasztók, dzsókerek, átirányítók stb.) szükség esetén quota-zhatjuk
- Egyetlen karakter semlegesítése: `\k`
- Több karakter semlegesítése:
`'szoveglanc'`
`"szoveglanc" # a változó behelyettesítés marad`
- Pl.
`echo "ragyujtottam a $var"`

A burok

- A burok (shell) kifejezés kettős értelméből mi csak az egyiket vettük: a shell parancsértelmező processz
- Másik értelmét (a burok egy programnyelv is), később
- A metakarakterek semlegesítése, további „behelyettesítések”, a burok adatszerkezetei stb. későbbi témák.
- Lássuk be, a parancsnyelvi felhasználói kezelő hatékony, bár kényelmetlen.

A motiváció a továbblépésre

- **Hogyan lehetne barátságosabbá tenni a kezelést (a számítógéprendszerrel való kapcsolattartást)?**
 - Heterogén tudású felhasználók, eltérőek az igények
 - Kezdő felhasználók igényei
 - kevés, egyszerű parancs legyen,
 - biztonságosak legyenek (ne lehessen nagy kárt okozni),
 - részletes és környezetfüggő segítség,
 - akár a teljesítmény rovására is.
 - Voltak alfanumerikus menüs kezelők ...
 - szöveges menüből választani egyszerűbb ...
 - A nehezen megjegyezhető parancsok helyett
 - ikonok, menüelemek kiválasztása,
 - grafika!

Grafikus felhasználói felületek

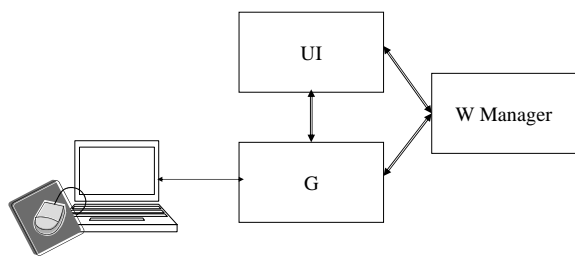
- **Alapgondolat: vagy egy munkaasztalunk (desktop)**
- **rajta:**
 - szerszámos polc (fiók),
 - iratok (dokumentumok),
 - irattartók (mappák), bennük iratok, irattartók;
 - eszközök (szemetesláda, irat-daráló) stb.
- **Ez jelenik meg stilizáltan.**
- **Parancsnyelv: kijelölés, kattintás, kettős kattintás, vonszolás, szövegbegépelés stb.**
- **Válasznyelv: ikonok, ablakok, menük stb.**

Ki volt az első?

- **Vita az elsőségért: Xerox versus Apple**
 - Xerox PARC: Smalltalk prototype, később ALTO STAR
 - Ezek nem voltak kereskedelmi termékek ...
 - Apple: Macs UI, Lisa
 - Az Apple alkalmazott Xerox PARC kutatókat,
 - de saját GUI-t fejlesztett.
 - Ez volt az első kereskedelmi forgalomba is hozott GUI.
- **Apple versus Microsoft**
 - Kezdetben az MS az Apple alkalmazásírója (kapott engedélyt a Macs UI használatra) és az IBM rendszerszoftver írója volt ...
 - Mikor összevessz az IBM-mel, kiadta a Windows 1.0-át
 - ez az MSDOS fölötti GUI, "lopott" elemekkel ... Pert vesztett az MS

A modell

- Rendszerint több processz, különböző funkciókkal

CLI és GUI összevetés

- Mi kell CLI-hez?
 - Kapcsolatépítő (ssh – init - tty)
 - Ülés létesítő (ssh – login)
 - CLI (ssh – bash)
- Mi kell a GUI-hoz?
 - Kapcsolat és ülés építő: Display Session Manager
 - Window Manager (ikonizáláshoz, ablakmozgatáshoz)
 - GUI (Desktop és X server/munkahelykezelő)

Egy tipikus X-es munkaállomás

- Rendszerindításkor indul a Display/Session Manager.
- Ez indítja a gépen az X-szerver-t is.
- A Display/Session Manager adja a “bejelentkezési” ablakokat (login-password), segíti az ellenőrzött ülés létesítést.
- Sikeres ülés létesítés esetén indít
 - Window Manager-t,
 - Desktop-ot. Utóbbival “kezeljük” a gépet.

A Windows Desktop-ja

- **Objektumok: egységesen kezelt entitások**
 - vannak tulajdonságaik (függenek az objektumtól),
 - műveletek végezhetőek rajtuk.
- **Pl. merevlemez objektum,**
 - tulajdonsága: kapacitása, szabad kapacitása stb.
 - műveletek: formázás, hibaellenőrzés stb.
- **Pl. fájl objektum**
 - tulajdonsága : neve, méret, típusa, létesítés dátuma stb.
 - műveletek : másolás, törlés, átnevezés stb.

A Windows Desktop-ja

- **Objektumok hierarchiája:**
- **ha egy objektum más objektumot tartalmaz, akkor “mappa” (folder, irattartó).**
- **Minden directory mappa, de nem minden mappa directory!**
- **A legfőbb mappa maga a munkaasztal (desktop). Az egész képernyő.**
- **A munkaasztal legfőbb elemei:**

- Start gomb,
- Tálca (TaskBar),
- (Parancs) ikonok

A Windows Desktop-ja

- **Parancsindításnak változatos formái lehetnek**
 - kettős kattintás bármelyik mappában lévő ikonjára,
 - fájl-ikonra, amihez asszociált a kezelő program, kettős kattintás (Pl. doc-ra indul a Word),
 - fájl-ikon vonszolása alkalmazás ikonba (pl. doc fájl a Word-be),
 - Start gomb almenüjéből kattintással,
 - Start gomb Run menüjével,
 - Alkalmazásból az OLE (Object Linking and Embedding: objektumcsatolás, beágyazás) segítségével (Pl. Word dokumentumba ágyazott Excel táblára kattintással)

Adatátvitel alkalmazások között

- Az említett OLE is (esetleg link jelleggel is),
- Vágólapon át.

- Egyes alkalmazáson belül vonzóval is (copy, move, esetleg link jelleggel)

A CDE

- **Common Desktop Environment**
 - Integrált, szabványos, konzisztens, konfigurálható,
 - nyílt rendszer elvnek megfelelő, platform-semleges kezelő/felhasználói felület.
 - Grafikus desktop-ok segítségével kezelhetünk.
- **A CDE projekt résztvevői**
 - beadták tudásuk és technológiai elgondolásaik legjavát,
 - kialakítottak egy funkcionalitás készletet (óriási vita volt a készlet körül)
 - ezt minden (sok) platformon implementálták.
- **X11-es, MOTIF**

A CDE elemei

- **A munkaasztal (desktop), ami tartalmazza**
 - **A Front Panel-t**
 - ikonok és menük készlete, gyors indításokhoz.
 - **Szabványos fájl-menedzsert**
 - direkt manipulációk az eszköz és fájlrendszereken
 - **Alkalmazás-menedzsert**
 - A Front Panelből indíthatóan, kimondottan alkalmazások (installált végrehajtható programcsoportok) kezelésére.
 - **Többszörös munkaterületeket (Virtual Workspace)**
 - Különböző munkákhoz (pl. szokásos irodai tevékenységhez, egy projekt munkáihoz, játékos, szórakozáshoz stb.) egy ablakon belül környezetet biztosítanak.
 - **Hasznos "szerszámokat"**
 - pl. levelező, naptár, kalkulátor, editor, terminál emulátor, segítő, ikon-szerkesztő, stílus menedzser stb.

CDE jellemzők

- **Kényelmes kezelés**
 - OO jellemzők (eszköz/fájltípushoz rendelve a funkcionalitások);
 - Változatos adatát(be)viteli lehetőségek alkalmazáson belül és alkalmazások között is
 - moving, copying, linking, creating, deleting, sharing jellegekkel
 - direkt átvitel (vonszolás), vagy több "fokozatban"
 - indirekt átvitel (primary transzfer: kijelöl+céloz+TRANSFER; quick transzfer bevitelre; clipboard transzfer)
 - ToolTalk protokoll
 - Különben független (függetlenül fejlesztett) alkalmazások közötti üzenetváltási szolgáltatás
 - "Becsomagolt" objektumok adódhatnak át

CDE jellemzők

- **Kifinomult viszonymenedzser**
 - Legfontosabb tulajdonsága:
 - kilépéskor megőrződhet a programok futási állapota,
 - belépéskor folytatható a munka.
 - Lehet alapértelmezési (default) állapottal is indulni.
- **Igen gazdag az eszközkészlet**
 - Sun és Novell adalékok többségükben, de mindenki mindent beadott.
 - Szinte minden, ami kelhet egy átlagos felhasználónak
 - mail, calc, szövegszerk., fájlkezelő, nyomtatókezelő, környezet-érzékeny sügő, stíluskezelő (háttár, színek stb. beállítás);
 - pl. személyenkénti naptárak, de "egymásra vetíthetők": közös szabad időpont kiválasztására.

CDE jellemzők

- **Alkalmazás-fejlesztő komponensek**
 - Motif stílusú alkalmazásfejlesztéshez grafikus készlet, amiből építhetünk (elsősorban a GUI-t állítjuk össze), és
 - generálódik a C forrás kód (ezt továbbfejlesztve, kiegészítve az alkalmazási logika szerinti kódokkal, fordítva linkelve gyorsan kész az alkalmazás)

Terjed? Nem terjed?

- Az egyes rendszerszállítóknak van saját GUI-juk is
- 1996-ban azt gondolhattuk, roppant népszerű lesz.
- Mi volt az oka a lassú terjedésnek?
- Magánvéleményem: a WWW böngészők az ok!
 - Ezek is sokféle funkcionalitást adnak, “egységes” felületen.
 - a WEB robbanás leállította a CDE terjedést.
- Mai szállítók CDE-vel szállítanak
 - AIX, Solaris, HP-UX, Digital Unix, Linuxok

Számítógép architektúrák

Felhasználói felületek
Vége
